

ben mennyire eltávolodott az egészszől, a kútforrástól. Ez utóvégre emberi dolog és nem csupán a tanítón esik meg. Azért kell, és azért gondoskodnak is arról, hogy a tanítók oklevelük birtokba vétele után is foglalkozzanak továbbképzésükkel. A különböző kulturállamokban ez más-másféleképen történik. Svédországban pl. a nagy szünidei kurzusokon egyetemi tanárok tartanak előadásokat és a kormány hozzájárul ahhoz, hogy a tanítók ezen kurzusokon részt vehessenek. De meg jelentékeny költséggel küld minden esztendőben több tanítót tanulmányútra.

Norvégiában a tanítóknak nagy szerep jut az iskolák hatósági igazgatásában, még a tankönyvek megállapításában is ők a mértékadók. Aztán meg az iskola felügyelete, az iskola igazgatása a legtöbb kulturállamban úgy van szervezve, hogy ez a tanító továbbképzésére serkentőleg hat.

Nálunk még eddig nem kell külön minősítvény arra, hogy valaki tanfelügyelő vagy iskolaigazgató legyen, pedig ha azt akarjuk, hogy tanítóink a képzőintézetből magukkal hozandó képzettségüket idővel el ne laposítsák: mulhatlanul arra is kell gondolnunk, hogy kik azok, a kik a tanítóra felügyeletet gyakorolnak.

Én a jobbat akarom, azért nem elégszem meg a jóval; a jobbat nem magamért, hanem a hazért óhajtom, melynek legszerényebb nap-számosa vagyok.

SCHÖN JÓZSEF.

DAYKA GÁBOR, MINT A MAGYAR NYELV S IRODALOM TANÁRA.

Dayka Gábor korán elhunyt költőnk nem írt ugyan világra szóló pædagogiai munkát, de mint a lőcsei kir. gymn. tanára a magyar nyelv s irodalom tanításában néhány oly egészséges eszmét pendített meg, mely még ma is megvalósulásra vár.

Az 1790—91. évi VII. t.-cikk a magyar nyelv tanítását is elrendelte a gymnasiumokban. Lőcsére 1791 június hó 22-én érkezett a helytartó-tanács rendelete, mely felszólítja a gymn. igazgatóját, hogy a magyar nyelv s irodalom tanszékére a pályázatot kihirdesse.

Az új tanszékért Fekete Mihály váraljai tanító és az akkor Lőcsén tartózkodó Ujhelyi Dayka Gábor folyamodtak.

Daykát oly új tulajdonságok ajánlották az állásra, melyekkel más nem igen birhatott. Ki is dicsekedhetett abban az időben azzal, hogy valaha már tanította a magyar nyelvet, mint Dayka Gábor? Már a pesti papnöveldeben alakított magyar társaságot, melynek tagjai a hazai nyelv

Kiművelését, idegen művek lefordítását tűzték ki célul. Dayka az idegen ajkú növendék-papok részére pedig «minden jutalom nélkül» magyar előadásokat tartott, melyekre «világi törvény tanulók» is ellátogattak. A tót és horvát ajkúak az ő vezetése, útmutatása mellett sajátították el a honi nyelvet. Irodalmi munkássága, bő nyelvismerete, fényes tehetségei mintegy kijelölték valamely gymnasium magyar tanszékére.

Daykát 1792. évi január hó 7-én nevezték ki a lőcsei gymnasiumhoz rendkívüli tanárnak s mint ilyen nem volt teljesen egyenlő rangú a rendes tanárokkal (osztálytanárokkal).

Nem lesz talán teljesen érdektelen, ha a lőcsei gymn. irattárában őrzött s Daykára vonatkozó okmányokat felhasználva, megemlítjük a különbséget, mely a magyar nyelv tanára s az osztálytanárok között volt.

A kinevezési irat a tanulmányi alapból 350 frtot utalványoz a magyar nyelv tanárának, ellenben az osztálytanároknak 400 frt fizetés járt; de a magyar nyelv tanára a gymn. tanári testület tagjának tekintetik s «igy magasabb tanszékre s magasabb fizetésre is előlép annak idején». Ha valamely osztálytanár súlyos betegség által akadályoztatnék, úgy «a magyar nyelv tanára a helyettesítés terhét több hónapon át is viselni tartozik», mely időre azonban annyi díj jár neki, a mennyi a helyettesített tanár fizetésének fele. A magyar nyelv rendkívüli tanítására csak azért alkalmaztatik külön erő, mivel az osztálytanárokat a mindennapi munka és a több órára terjedő tanítás annyira elfoglalja és fárasztja, hogy a magyar nyelv rendkívüli tanításának sikeresen eleget tenni képtelenek, azért «ezen nyelvnek tanárát más szakok tanáraitól meg kell különböztetni», egyenlő rangúnak nem lehet tekinteni. Az órákat sem tarthatja a rendes előadásokra kijelölt időben, hanem külön rendkívüli órákban.

A főigazgatói rendelet, melyet Kazinczy volt főnöke gr. Török Lajos küldött az igazgatónak, ekkép végződik: «Midőn mindezeket az igazgatóságnak s az érdekelteknek tudomására adom, egyuttal meghagyom, hogy necsak minél előbb beiktassa a magyar nyelv tanítására kirendelt tanárt; hanem nekem megérkezése s hivatalba lépése napját haladéktalanul bejelentse; azonkívül mindenben arra fektessen súlyt, hogy ezen órák tanítása biztos eredményt hozzon és így a kegyes felsőbbség akaratának s nem különben kiváló Nemzetünk óhajtságának és várakozásának teljesen megfeleljen s hogy az eredményt minél világosabban lássuk, a jelen iskolai év végével és minden időszak alkalmával a magyar nyelvben tett előhaladásról s sikeréről értesítéseket s felterjesztéseket fog tenni».

Kinevezték az új tanárt, de felsőbb helyről semmi utasítást nem nyert a magyar nyelv tanításának módja felől. A kinevezési irat csak későbbre igéri a tanítási «methodus» szabályainak meghatározását s meg-

küldését, addig pedig kövesse az új tanár azt a módszert, melyet ő s a többi tanárcok legjobbnak tartanak».

Mielőtt Dayka előadásait kezdte volna, értekezletre gyűlt a teljes tanári kar s a következőkben állapodtak meg:

Dayka addig, míg pontos határozott utasításokat nem kap, a magyar nyelv s irodalom tanításában azon módszert követi, melyet már régebben Pesten alkalmazott.

Mint hogy a magyar nyelv csak rendkívüli tárgy, azért tanítása hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton délután a rendes órák után történik — kedden pedig, mivel délután szünet van, a reggeli mise után.*

Kijelölik a felügyelőt, ki az órák előtt felügyel a rendre, számon kéri a feladott leczkét, megbüntetés végett bejelenti az igazgatónak a hiányzókat, lármázókat — «kap pedig azért a tanulótság ezen felügyelője minden egyes növendéktől az év végeig 4 krt, a jövő évben majd 7 krt».

Mivel a terem, melyben Dayka előadásait tartani fogja, sem az írószeresek, sem az irkák s szükségessé könyvek elhelyezésére elegendő padokkal felszerelve nincsen, sőt még kályha sincs, azért megkéretik a főigazgatóságot, hogy a szükséges padok s kályha beszerzését a kassai kincstári gondnokságnál szorgalmazza.

Ily mostoha viszonyok mellett foglalta el Dayka Gábor tanszékét.

A tanárnak nincsenek utasításai, melyek szerint tanítványait vezesse, a tanulónak nincsenek könyvei, melyekből tanulhasson. Nem találjuk nyomát, hogy azon kor tanulói közül hányan bírták a magyar nyelvet, de Daykának emberfölötti munkát, kitartást kellett kifejtenie, hogy csak némi eredményt tudjon felmutatni többnyire tót vagy német ajkú tanítványaival.

De biztatást s a siker reményét látta abban, hogy tanártársai s tanítványai egyaránt lelkesedtek az új tárgyért. Messze vezetne, ha a nemzet reményeit, a lelkesedést akarnám ismertetni, mely II. József rendeleteinek visszavonását, a korona hazaszállítását követte. Mindenki felbuzdult a legparányibb tényen, mely a nemzetet régi vágyai teljesüléséhez közelebb vitte s mindenki lelkesedéssel üdvözölte a hazai nyelv behozatalát az iskolákba. A tanárok átéreztek a jobb kor hajnalá tanulóik önkéntelenül követték előjáróik példáját.

Különös elismerés illeti e tekintetben Bárdossy Jánost, a gymn. igazgatóját. Ezen érdemes hazafi, még mielőtt Dayka Lőcsén az iskolába beköszöntött volna, «már előre készítette az ifjúságot azon jótéteménynek háládatos elfogadására, melyre az országot az elfelejtethetetlen

* Megjegyzendő, hogy az ifjúság ezen időben két misét hallgatott — az elsőt az előadások előtt, a másikat az előadások után. A magyar nyelv tanítása, mint hogy csak rendkívüli tárgy volt, a második mise után történt.

Leopold atyai kegyességgel méltóztatta, s kellemetes ékesen szólásával serkengette annak meghálálására, a mit is sokszor fognának véghez vinni, ha a felség jóltevő tekintetének, teljes igyekezettel anyanyelvünk tanulásának adván magokat, tökéletesen megfelelnének».

Dayka már Pesten is tanította a magyar nyelvet, de könnyebb munkát kellett végeznie, mert felnőtt emberekkel, egyetemi hallgatókkal s nem gyermekekkel volt dolga. Egyöntetűbben is járhatott el, a latint, melyet valamennyien beszéltek, használhatta tanítási nyelvül. S most négyféle nyelvet kellett a tanításnál használnia. Az első osztályban tanítványai vagy magyarul, vagy németül, vagy tótul beszéltek csupán s így e három nyelvet használta; a felsőbb osztályokban, hol a tanulók már ismerték a latint, e nyelven tartotta előadásait. Dayka érezte, hogy eredményt alig tudna elérni, ha az ismeretlen magyar nyelvet egy másik ismeretlen nyelvvel (latinnal) akarná megmagyarázni, azért segítségül vette a német s szláv nyelveket.*

Fáradozott, küzködött Dayka e nagy akadályokkal, de már két hónapi munka után oly sikert tudott elérni, hogy a Magyar Kurirban tudósítja a közönséget a lőcsei ifjuságnak a magyar nyelvben elért előhaladásáról s azon édes örömről, «mely egy buzgó hazafinak szívére árad, midőn anyanyelvének előmenetelét tapasztalja».

1792 jun. 4-én tartotta első hónapos vizsgáját Bárdossy János, igazgató, Ocskay prépost, Bárdossy József kanonok, Klobusiczky, nemzetes Horváth megyei tisz, Lux exjezsuita, Kovács, Hubert, Pracháry és Kiss tanárok jelenlétében.

A jelenlevők gyönyörrel hallgatták a németek s tótok ajkáról a magyar nyelv édes hangjait, az adott feleletek az igazgató s az «egész jelenlevő uri személyeknek helybenhagyását tökéletesen megnyerték.»

Az eredmény szép, meglepő volt, de szörnyen tévedt Dayka, midőn lelkesedésében közelnek álmolta azon arany időket, hol az egész haza, a hozzá tartozandó tartományokkal együtt, más nemzetek dicső példája szerint, ugyanazon egy virágzó nyelven fog írhatni s beszélhetni!»

Sok nehézséget okozott, hogy osztályonkint történt a magyar nyelv tanítása, midőn különböző elemek, magyar és idegen ajkuak, kerültek össze. E hibán kíván segíteni az 1793 szept. 25-én kiadott rendelet, mely a magyarul beszélőket a haladók, az idegen ajkuakat pedig a kezdők csoportjába osztja. E rendelet egyuttal kimondja, hogy

* Ma is nemzetiségi vidéken mennyi fölösleges, hiába való munkát végzünk az első osztályban, midőn a latint egy nem ismert nyelvvel magyarázzuk. Mily czélszerű volna a fiut előbb alaposan a magyarra s azután a latinra tanítani!

a magyar nyelv s irodalom a rendes tárgyak sorába lép, tanítása ezen-
tul mindennap két órán keresztül történik.

E rendelet újabb örömet, lelkesedést szült. Az igazgató az új tanév
kezdetén lelkes beszédet intéz az összegyűlt ifjúsághoz, újra lelkére
köti a honi nyelv tanulását, örömét fejezi ki, hogy immár a rendes
tárgyak közt foglalhat helyet a hazai nyelv s irodalom.

«Tiszta szivemből óhajtom — végzé beszédét — a magyar nyelv
s irodalomban a lehető legnagyobb a legsikeresebb haladást, a melyet
minden jó hazafi s mindnyájatok közös anyja, a haza elvár tőletek.»

A rendelet azonban most sem ír elő szabályokat a tanítás módjára,
utasításokat a tanítási anyagra nézve. A régi baj, hogy a tanulóknak
könyvük sincs, most is megmaradt.

Dayka már régóta kívánt a bajon segíteni. Tanítványai részére
nyelvtant s szótárt írt, melyet még 1792. év végén óhajtott közrebocsá-
tani. A munka azonban lassan haladt előre s a mű nem készült el a
kijelölt időre. Dayka régóta lappangó betegségének első kitérésai késlel-
tették befejezését. Beteg lett s május 22-étől július 15-éig előadásokat
sem tarthatott.

Midőn felépült, vette a főigazgatóság rendeletét, melyben felszó-
ltják, hogy jelentést adjon be arról, mely grammatikát használt eddig
az ifjúság s mely nyelven tartotta Dayka előadásait. A rendelet végső
soraiban adnak egyuttal először utasítást, hogy az ifjúság valamely
nyelvtanon kívül más magyar könyvet ne használjon, mert a nyelvtan-
ban úgysis megvannak a legszükségesebb szók, párbeszéddek, mesék,
elbeszélések, levelek s hasonló példák.

Dayka 1793 okt. 12-én a következőket jelenti :

Eddigelé a tanításban kéziratán kívül semmiféle nyelvtant nem
használt a következő okoknál fogva :

A felsőbb hatóság az eddig megjelent magyar nyelvtanok egyikét
sem írta elő, e tekintetben eddigelé semmiféle utasítást nem adott.

Dayka szorgalmasan átvizsgálta, áttanulmányozta az eddig meg-
jelent nyelvtanokat s egyet sem talált, mely a kitűzött czélnek megfelelt
s előírható lett volna. A Meliboeus és Rosenbacher-féle nyelvtanok a
szabályok helytelen összefoglalásán kívül sok más hibákkal bővelked-
nek. Az első a névelőről szóló fontos tant teljesen mellőzi, a névelőt a
beszédrészek sorából egyszerűen törli; a második a mondatban
sokat «hallucinál» s oly szótárral bir, melyet az ifjúság nem hasz-
nálhat.

A Farkas-féle grammatika egyesíti a két előbbi nyelvtan hibáit,
hasznavehetetlen s oly drága, hogy a szegényebb sorsuak nem szerez-
hetnék be.

A Rosenbacher-féle nyelvtan ezeken kívül még azért sem használ-

ható, mert német s szláv ragozási mintákat, példákat (de csakis a paradigmákban) használ. *

Mint hogy az intézetnél a német s szláv ajkuak egyenlő arányban vegyülnek, azért Dayka oly nyelvtant, mely a viszonyok mellett a tanítási célnak teljesen megfeleljene, egyet sem talált.

A Klein s Pereszlényi-féle nyelvtanokat (habár az utóbbi elavult helyesírása s ritkasága miatt alig jöhet tekintetbe), mert latinul vannak írva, csak azok használhatnák, kik ismerik már a latin nyelvet, de az elemi iskolákból a gymnasiumba kerülő valamennyi tanuló részére nem írhatók elő.

Dayka érezvén az említett grammatikák hibáit, jelenti továbbá, hogy ő biztos, állandó s a mennyire lehetett, megdönthetetlen szabályokat állított fel, kibébitette a szabályok s kivételek számát, iparkodott a nyelv szellemébe hatolni s iparkodott «az egész nyelvnek szabályait, a mint ezt Meiner a héber, görög stb. nyelvekben tette, az emberi nyelvnek általános filozofiai szabályaival összeegyeztetni». E grammatikát a kivánatos átdolgozás után a jövő iskolai évben a felsőbb hatóságának alázatosan előterjeszteni elhatározta.

Dayka eddig lediktálta az ifjuságnak a megtanulandó leczkét, most beismeri, hogy az írás munkájával az ifjuság túl volt terhelve — de e bajokat nagyobb költségekkel abban az esetben sem lehetett volna kikerülni, ha valamelyike az eddig megjelent nyelvtanoknak elő lett volna írva — sőt inkább nagyobb idővesztéssel s az ifjuság nagyobb zavarba ejtésével járt volna.

Az oktatási nyelv alkalmazásánál megjegyzi, hogy a haladóknál, kik a latint megértik, e nyelvet használta; a kezdők osztályában, a hová a növendékek az elemi iskolákból jutnak s előkészülettel nem bírván, latinul nem tudnak, a német s tót nyelv szolgál kiségitésül a tanításban.

A szótárt a haladók s kezdők szabadon használják s a szöveget tetszés szerint arra a nyelvre fordíthatják, melyet legjobban értenek.

A felsőbb hatóság azon meghagyására, hogy a tanulók a grammatikán kívül más magyar könyvet ne használjanak, megjegyzi, hogy az elmondott okoknál fogva nem is volt szükséges tanítványjaival magyar könyveket vétetni — különben is a szegényebbek előtt ezáltal a magyar nyelv tanulását megnehezítette s gyűlöletessé tette volna.

Az itt ismertetett jelentés volt egyuttal Dayka Gábornak utolsó szava a magyar nyelv s irodalom tanításához. 1793 okt. 29-én kinevezték az első grammatikai osztály tanárává, tanszékét Fekete Mihálynak, ki egykor vele együtt pályázott, engedte át.

* Dayka a bilinguis nyelvtant tartja helyesnek s czélszerűnek.

A legnagyobb reményekkel fogott Dayka a magyar nyelv s irodalom tanításához, ő küzdött meg a kezdet nehézségeivel s egy nagy pædagogiai igazságra jutott: hogy egy ismeretlen nyelvet nem lehet más ismeretlen nyelvvvel tanítanunk.

CZEIZEL JÁNOS.

IRODALOM.

Báró Eötvös József. Összes munkái, VI—X. kötet. Budapest, 1902. Révai Testvérek kiadása. *

Eötvös József összes műveinek kiadásából, mely a nagy író és államférfi családjának nemeslelkűségéből mult év őszén indult meg, megjelent a második sorozat. Nem olyan ismert műveit foglalja magában az egykori közoktatásügyi miniszternek, mint az első sorozat, mely Eötvös három nagy regényét hozta, de változatosabb és mert a felölelt művek régi kiadásaiokban nehezebben hozzáférhetők, talán még fontosabb. A VI. kötetben A nővéreket, a VII-ben Eötvös elbeszéléseit, a VIII-ban emlék- és ünnepi beszédeit, a IX—X-ben politikai szónoklatait olvassuk.

Bennünket, az iskola embereit, A nővérek érdekel első sorban, ez a pædagogiai regény, mely ha nem is olyan merész, újító, elveiben, nézeteiben nem olyan mélyen járó és mélyreható, mint rokon társa, Rousseau Emilje, két nagy előnye van fölötte: igazibb regény, bonyodalmasabb cselekvénynyel és közelebb járó az élet igazságaihoz. És még egy szempontból érdekes: Eötvös, hazánk közoktatásügyeinek két izben is vezetője, e regényben azokat a gondolatokat veti papírra, azokat az elveket hirdeti egy költött cselekvény fordulataiban, a melyeket a maga családjában, saját gyermekei nevelése közben szerzett. Nem ok nélkül emeltem ki közoktatásügyi miniszter voltát; mert ritka embernek adatott az a szerencse, de nehéz, veszedelmes szerencse, hogy azokat az igazságokat, melyeket elméletben hirdetett, átvihesse a való életbe. Eötvös közéjük tartozott. Nem végezne hálátlan munkát, a ki Eötvös elmélete és gyakorlata között a regény alapján meg akarná keresni a kapcsolatot.

* Az első öt kötet ismertetését l. folyóiratunk ez évi januári számában.